

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра східної і слов'янської філології

Курсова робота
з івритської філології
на тему:
Стилістика книги Буття

Студента групи ІВР 18-21 _____
факультету східної і слов'янської філології
денної форми здобуття освіти
Освітньої програми:

Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.06 __ Східні мови та
літератури (переклад включно),
перша – іврит

Пасічнюка Валентина Юрійовича

Науковий керівник:

викл. Клева Катерина Юріївна

Допущена до захисту
«25» травня 2023 року
Завідувач кафедри

_____ Валігура О.Р. _____

(підпис) (П.І.Б)

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023р.

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 .ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ КНИГИ БУТТЯ.....	5
1.1 Стилїстика конфесійного стилю	5
1.2 Поняття Біблії та її особливості.....	7
1.3 Особливості Старого Заповіту(ТаНаХ) ,П’ятикнижжя та книги Буття.....	10
Висновки до Розділу 1	17
РОЗДІЛ 2 . ОСОБЛИВОСТІ СТИЛЮ КНИГИ БУТТЯ	17
2.1 Книга Буття 1:1. Розбір назви книги та імені Бога	17
2.2 Розбір книги Буття 1:26	19
2.3 Особливості заклику Бога до Авраама.....	21
2.4 Формування завіту між Богом та Авраамом. Значення імен Патріархів(Авраам, Ісак та Яків).....	23
2.5 Важливість та актуальність значення іменні «Ізраїль»	26
Висновки до Розділу 2	32
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	33
АНОТАЦІЯ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

Танахичний, Біблійний або стародавній іврит закладає основу для сучасної мови іврит. Весь сучасний іврит бере своє коріння саме із текстів Старого Заповіту, так як саме ці священні тексти є першими та найдавнішими текстами написаними івритом. Так у цих священних книгах є архаїчні слова які вже не вживаються, також слова які зазнали спрощення у процесі розвитку мови, але все ж таки більшість слів є й у сучасній мові.

Надзвичайно важливо розглядати ці Біблійні тексти, так як не достатньо просто знати мову, потрібно знати й культуру народу для якого ця мова є рідною. У єврейського народу надзвичайно багата історія та культура, що вже казати про священні тексти які ми розглядаємо, так як кожного разу коли читаємо ці тексти відкривається щось нове для розуміння.

Стиль біблійних текстів дуже різноманітний та цікавий, так як у кожне слово, навіть у кожную літеру закладено сенс, ні одна літера не написана просто так. Із книг Старого Заповіту є безліч реплік, фразеологізмів та цитат, які використовуються й у сучасному житті. Тож важливо знати походження цих виразів та знати їх суть, а це можливо тільки вивчаючи ці тексти.

Біблійні тексти це не просто оповідання на давньому івриті, це історія Богообраного народу Ізраїлю, також релігійні тексти у яких закладено масу мудростей та основи єврейської віри. Взагалі весь Старий Заповіт, а також Новий Заповіт, який написаний септуагінтою, говорить нам про єврейський народ, культуру та Бога який обрав єврейський народ, а також розповідається про створення всесвіту.

Отже, вкрай важливо досліджувати релігійні тексти їх стиль, лексикологію та синтаксис.

Актуальність нашого дослідження полягає у тому що Біблійні тексти завжди є актуальними для будь якої людини, незалежно від того якої вона національності, адже у цих текстах надзвичайно багато корисної інформація для людей вивчаючих іврит.

Метою роботи є аналіз та розбір конфесійного стилю у книзі Буття, яка є першою у всій Біблії, походження слів, смислове значення слів, виразів та навіть літер у релігійних текстах книги Буття.

Завдання дослідження :

- Дослідження стилю книги Буття
- Дослідження смислу слів, виразів які написанні у даній священній книзі

Об'єктом дослідження виступає конфесійний стиль у мові іврит

Предметом дослідження являється стилістичні особливості книги Буття+

Матеріалом дослідження є власне книга Буття, релігійні тексти, наукова та теологічна література яка розглядає контекст, стиль та значення слів книги Буття

Наукова новизна цієї курсової роботи полягає у комплексному огляду, розборі та аналізі книги Буття, як текстів написаних на мові іврит

Практичне значення цього дослідження полягає в актуальності релігійних текстів та безмежної користі для всіх хто цікавиться та вивчає мову іврит

РОЗДІЛ 1 .ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ КНИГИ БУТТЯ

1.1 Стилїстика конфесійного стилю

Стилїстика є дуже корисним інструментом для біблеїстів, щоб ми могли усвідомити потенціал стилю для розкриття сенсу. Стилїстика, що це? «Стилїстика» означає використання лінгвістики як інструменту для літературної критики, за допомогою якого досліджується естетичний вплив мови. Як літературознавчі, так і лінгвістичні дослідження цікавляться вивченням мови і, зокрема, стилю. Однак лінгвістика може використовувати літературний твір лише як джерело або документ, за допомогою якого можна скласти історію мови. Лінгвістика стає інструментом літературної критики, коли вона також вивчає естетичні ефекти мови. Щоб стати частиною літературної критики, «сам стиль має бути об'єктом споглядання» (Aida Besancon Spencer, с.419)

Розглянемо стилі, підстилї та жанри які використовуються у Біблійних текстах, коментарях і т.д. а також історію цих стилів.

Конфесійний стиль – один з найдавніших стилів в історії української літературної мови і один з найменш вивчених у сучасному українському мовознавстві. Свій початок він бере з часу запровадження християнства як державної релігії Київської Русі (988 р.). Довгий час вивчення конфесійного стилю було під заборонаю радянської атеїстичної системи. І лише зі здобуттям Україною незалежності відновилися наукові студії, пов'язані з широким спектром вивчення церковно-релігійної проблематики, зокрема мовознавчих аспектів. Серед українських мовознавців назвемо праці митрополита Іларіона (Огієнка), С. В. Біблі, В. В Німчука, І. В. Бочарової, Т. В. Мороз, Н. В. Пуряєвої, П. В. Мацьківа, Н. О. Мех, Ю. В. Осінчука, С. В. Лук'янчук, Н. Д. Бабич та ін.

У сучасному українському мовознавстві нам відомо декілька класифікацій конфесійного стилю, який за сферою використання поділяється на жанри. У підручнику зі стилістики виділено такі підстили конфесійного стилю:

1. власне конфесійний,
2. конфесійно-популярний,
3. конфесійно-навчальний,
4. конфесійно-обрядовий,
5. конфесійно-публіцистичний. (Мирончук О. Я. Виокремлення підстилів та жанрів у конфесійному стилі української мови, 2010.)

О.Я.Мирончук пропонує виділяти такі підстили:

1. Священного Писання, або Біблійний;
2. літургійний, або богослужбовий;
3. патрологічний, або святоотцівський;
4. агіографічний, або житійний;
5. проповідницький, або ораторський;
6. науково-богословський;
7. церковно-правовий;
8. публіцистичний;
9. канцелярський;
10. катехізічний, або навчально-релігійний;
11. паломницький;
12. полемічний;
13. художньо-релігійний;
14. епістолярний;
15. зовнішньо-церковний, або міжрелігійний;
16. уснорозмовний.

Нас цікавить саме Біблійний стиль, тож розглянемо саме його. Біблійний різновид стилю представлений сімдесятьма сімома книгами Біблії. За часом написання вони

поділяються на старозавітні (50) та новозавітні (27). За змістом усі 77 книг поділяються на законодавчі, історичні, повчальні (поетичні) та пророчі. Основними жанрами є євангеліє, діяння, послання, апокаліпсис, притча, псалом, пісня, гімн. Тексти підстилю представлені у таких книгах: Біблія, Євангеліє, Апостол, Псалтир, Учительне євангеліє, Паремійник, Новий Завіт. (Мирончук О. Я. Виокремлення підстилів та жанрів у конфесійному стилі української мови, 2010.)

1.2 Поняття Біблії та її особливості

Зі словом «Біблія» у нас поєднується уявлення про одну велику книгу, яка містить у собі все Писання як Старого, так і Нового Завіту. Але, по суті, це не одна книга, а ціла, строго визначена Церквою збірка священних книг, написаних у різний час, у різних місцях і з різними цілями, що належать або богонатхненним (книги канонічні), або лише богоосвіченим чоловікам (книги неканонічні).

Такий склад та походження Біблії відкривається вже з історії самого терміна – «Біблія». Він узятий з грецької мови від слова βιβλος βιβλος, що означає «книга», і вжитий у множині формі та βιβλια від едностей, зменшуючої — το βιβλιον, що означає «невелику книгу», «книжечку». Отже, та βιβλια буквально означає цілий ряд або зібрання таких невеликих книг. З огляду на це св. Іоанн Златоуст тлумачить це слово як одне збірне поняття: «Біблія, – каже він, – це багато книг, які утворюють одну єдину».

Це колективне позначення Святого Письма одним збірним ім'ям безсумнівно існувало вже й у старозавітний період. Так, у своїй справжній грецькій формі та βιβλια зустрічається в першій Маккавейській книзі (1Мак 12:9), а відповідний цьому єврейський переклад дано у пророка Даниїла (Дан 9:2), де твори Святого Письма позначені терміном ספרים (Гассфарім) що означає «книги», точніше - відомі певні книги, оскільки супроводжуються певним членом - «га» (ה) [Далебню тут відзначити, що обидва ці терміни - єврейськ. «сефер» і грец. βιβλος - за своїм філологічним аналізом

дають нам уявлення про той матеріал, який у давнину вживався для письма і на якому, отже, були написані оригінали та найдавніші списки священних книг. Так, єврейські книги, очевидно, писалися переважно на пергаменті, тобто очищеній та випрасуваній шкірі, бо слово «сефер» походить від корня ס.פ.ר , що означає "збривати", "очищати" шкіру від "волосся". Грецькі ж автори, ймовірно, переважно писали на «папірусі», тобто на спеціально обробленому листі особливої єгипетської рослини; слово $\beta\iota\beta\lambda\omicron\varsigma$ або $\beta\upsilon\beta\lambda\omicron\varsigma$ спочатку означає «папірус», а звідси - папірусний сувій або «книга»]. (Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

Головною рисою, що відрізняє Писання «Біблії» від інших літературних творів, що повідомляє їм вищу силу і незаперечний авторитет, є їхня божевільність. Під нею розуміється те надприродне, божественне осяяння, яке, не знищуючи і не придушуючи природних сил людини, зводило їх до вищої досконалості, оберігало від помилок, повідомляло одкровення, словом - керувало всім ходом їхньої роботи, завдяки чому остання була не простим продуктом людини, а ніби твором самого Бога. За свідченням святого Апостола Петра, «ніколи пророцтво не вимовлялося з волі людської, але прорікали його святі Божі люди, будучи рухомими Духом Святим» (2Пет 1:21). У Апостола Павла зустрічається навіть саме слово «богонатхненний» чи і саме в додатку до Святого Письма, коли він говорить, що «все Писання богонатхненне» ($\theta\epsilon\omicron\lambda\upsilon\epsilon\upsilon\sigma\tau\omicron\varsigma$; 2Тим 3:16).

Але ця «богонатхненність» Писань та їх авторів не сягала до знищення їхніх особистих, природних особливостей: ось чому у змісті священних книг, особливо у їхньому викладі, стилі, мові, характері образів і виразів ми спостерігаємо значні відмінності між окремими книгами Писань, що залежать від індивідуальних, психологічних і своєрідних літератур особливостей їх авторів. (Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

Іншою дуже важливою ознакою священних книг Біблії, що зумовлює різний ступінь їх авторитетності, є канонічний характер одних книг і неканонічний інших. Щоб з'ясувати походження цієї відмінності, необхідно торкнутися самої історії освіти Біблії.

Ми вже мали нагоду помітити, що до складу Біблії увійшли священні книги, написані в різні епохи та різноманітними авторами. До цього потрібно тепер додати, що поряд з справжніми, богонатхненними книгами з'явилися в різні епохи і не справжні, або не богонатхненні книги, яким, однак, їх автори намагалися надати зовнішній вигляд справжніх і богонатхненних. Таким чином, на ознаку «канонічності» відомих книг ми маємо дивитися як на голос церковного Священного Передання, що підтверджує богонатхненне походження книг Святого Письма. Отже, і в самій Біблії не всі її книги мають однакове значення і авторитет: одні (канонічні книги) - богонатхненні, тобто укладають у собі справжнє слово Боже, інші (неканонічні) - тільки повчальні та корисні, але не чужі особистих, не завжди безпомилкових думок своїх авторів. Цю різницю необхідно завжди мати на увазі при читанні Біблії, для правильної оцінки і відповідного ставлення до книг, що входять до складу її книг. Усе. Склад «старозавітного канону» хоча загалом встановлюється досить згідно, але урізноманітнюється в самій кількості книг; це відбувається тому, що євреї, бажаючи підігнати кількість своїх книг до 22 літер свого алфавіту, робили штучні з'єднання декількох книг в одну, напр., з'єднували книги Суддів і Рут, першу і другу, третю і четверту кн. Царств і навіть одну книгу зібрали всіх 12 малих пророків. Нарешті, слід зазначити, що у стародавньої Церкви не існувало нашого поділу біблійних книжок на глави і вірші: вони всі були написані суцільним, зв'язковим текстом, розташованим у вигляді колон (подібно до віршів) і якщо ділилися, то тільки на відділи для богослужбового вживання (*λογοι, εκλογαδια, ευαγγελισταριον, προξαλοστολον*). Сучасне розподіл глави веде свій початок від кардинала Стефана Лангтона, що розділив близько 1205 Вульгату. Такий поділ закінчив і затвердив вчений домініканець Гуг-де-Сен-Шир, який видав свою конкорданцію при бл. 1240 А на половині XVI ст. вчений паризький друкар Роберт Стефан ввів і сучасний поділ розділів на вірші спочатку в греко-латинське видання Нового Завіту (1551 р.), а потім і в повне видання латинської Біблії (1555 р.), звідки воно поступово перейшло і в інші тексти. (Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

1.3 Особливості Старого Заповіту(ТаНаХ), П'ятикнижжя та книги Буття

Отже розглянемо що собою являє "Старий Завіт" або як в оригіналі **ТаНаХ(תנ"ך)** Найбільш раннім поділом Біблії, що йде з часів першої християнської Церкви, був поділ її на дві, далеко не рівні частини, що отримали назву Старого і Нового Завіту.

Такий поділ всього складу біблійних книг зумовлений був їх ставленням до головного предмета Біблії, тобто до особистості Месії: ті книги, які були написані до пришествя Христа і лише пророчо Його зображували, увійшли до складу «Старого Завіту», а ті, які виникли вже після приходу в світ Спасителя і присвячені історії Його спокутного служіння і викладу основ, заснованих Ісусом Христом і Його святими апостолами Церкви, утворили собою «Новий Завіт».

Всі ці терміни, тобто як саме слово «завіт», так і поєднання його з прикметниками «старий» і «новий», взяті з самої ж Біблії, в якій вони, крім свого загального змісту, мають і спеціальний, в якому вживаємо їх і ми, говорячи про відомі біблійні книги. Слово заповіт (євр. ברית - brit, грец. - διαθήκη, лат. - testamentum), мовою Святого Письма і біблійного вживання, перш за все, означає відому постанову, умову, закон, на якому сходяться дві сторони, а звідси вже - саме цей договір чи союз, і навіть зовнішні знаки, які служили його посвідченням, скріпою, хіба що печаткою. А оскільки священні книги, в яких описувався цей завіт чи союз Бога з людиною, були, звичайно, одним із найкращих засобів його посвідчення та закріплення в народній пам'яті, то на них дуже рано було перенесено також і назву «завіту». Воно існувало вже в епоху Мойсея, як видно з 7 ст. 24 розд. кн. Вихід (Вих 24:7), де прочитаний Мойсеєм єврейському народу запис Синайського законодавства названо книгою заповіту (сефер габріт). Подібні ж вирази, що позначають собою вже не одне Синайське законодавство, а все Мойсеєво П'ятикнижжя, зустрічаються і в наступних старозавітних книгах (4Цар 23:2-21; Сир 24:25; 1Мак 1:57). Старому ж Заповіту належить і перша, ще пророча вказівка на Новий Завіт, саме у відомому пророцтві Єремії: «Ось настають дні, говорить Господь, коли Я ув'язню з домом Ізраїля та з домом Юди новий завіт» (Єр 31:31).

Згодом термін Новий Завіт неодноразово вживався самим Ісусом Христом і святими Його апостолами для позначення початої історії викупленого і обласодатованого людства (Мт 26:28; Мк 14:24; Лк 22:20; 1Кор 11:25;); Звідки він перейшов і на священні книги, написані в цей період.(Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

П'ять перших книг Старого Завіту, які мають одного й того самого автора - Мойсея(מֹשֶׁה [Моше]), представляли, мабуть, спочатку й одну книгу, як це можна судити зі свідчення кн. Повторення Закону, де говориться: «Візьміть цю книгу Закону і покладіть її правду ковчега заповіту» (Втор 31:26). Тим самим іменем «книги закону», або просто «закону», позначалися п'ять перших законопозитивних книг і в інших місцях Старого та Нового Завіту (3Цар 2:3; 4Цар 23:25; Пс 18:8; Іс 5:24; Мф 7:12; Мт 11:13; Лк 2:22 та ін.).

Але у рабинів вже з часів давнини існувало й інше, дещо своєрідне позначення цієї «тори» (закону), як «п'ять п'ятих законів», чим одночасно доводиться як єдність П'ятикнижжя, так і склад його з п'яти різних частин. Цей п'ятимісний поділ, мабуть, остаточно визначився до епохи перекладу LXX перекладачів, де він отримує вже повне визнання.

Наше сучасне слово "П'ятикнижжя" представляє буквальный переклад грецької - πεντατευχος від πεντε - "п'ять" і τευχος - "том книги". Це розподіл цілком точно, оскільки, дійсно, кожен із п'яти томів П'ятикнижжя має свої відмінності і відповідає різним періодам теократичного законодавства. Так, напр., перший том є хіба що історичне щодо нього запровадження, а останній служить очевидним повторенням закону; три ж посередні томи містять у собі поступовий розвиток теократії, приурочений до тих чи інших історичних фактів, причому середня з цих трьох книг (Левіт), різко відрізняючись від попередньої і наступної є прекрасною гранню, що їх розділяє.

Всі п'ять частин П'ятикнижжя в даний час отримали значення особливих книг і мають свої найменування, які в єврейській Біблії залежать від їх початкових слів, а в

грецькій, латинській та слов'яно-російській – від головного предмета їхнього змісту. (Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

Назва книги. Перша священна книга Біблії має назву «Буття». Таке її найменування є буквальною перекладом грецького напису цієї книги в тексті LXX, що вказує на зміст першої священної книги (у тісному сенсі - двох перших розділів її), що пишеться в єврейському її першотворі першим словом тексту 1-го вірша - בראשית bereschith.

Походження та зміст її найменування. Зі сказаного вже ясно, що ключ до розгадки найменування першої книги Біблії має шукати в тексті її оригіналу. Звертаючись до останнього, ми бачимо, що кожна з перших п'яти книг Біблії, які утворюють так звану Тору («кн. Закону») або Мойсеєво п'ятикнижжя, отримали свою назву від першого чи двох перших її слів; а оскільки початкова книга в єврейському оригіналі відкривається словами בראשית בראשית, то ці саме слова і були поставлені євреями як її заголовок.

1-ша книга (Буття) у єврейському тексті називається bereschith («на початку»); 2-а (Вихід) - ה'אלהים-elleh-schemoth («ці імена»); 3-тя (Левіт) - וַיִּקְרָא- vajikra («і закликав»); 4-а (Чисел) - וַיְדַבֵּר- vajedabber («і сказав»; інша назва – bemidbar – «у пустелі», пор. Чис 1:1); 5-а (Второз.) - ה'אלהים-elleh-haddebarim. (Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

Але хоча найменування книги «Буття» і має випадкове походження, воно дивним чином збіглося з її істотним змістом і повно широкого змісту. У 1-й книзі Мойсея багаторазово зустрічається синонімічне слово «Буття» назва toldoth. Під ім'ям תולדות toldoth - «породження, походження, потомства» (від євр. ללד «народжувати») у євреїв були відомі їх родовідні таблиці і історико-біографічні записи, з яких згодом складалася і сама їх. Ясні сліди існування таких «генеалогічних записів», виправлених і об'єднаних рукою їхнього редактора Мойсея, можна знаходити і в кн.Буття, де не менше десяти разів ми зустрічаємося з написом תולדות toldoth, а саме «походження неба і землі»

Звідси очевидно, що перша книга Біблії є переважно книга родоводів і що її грецька назва якнайкраще знайомлять нас з її внутрішньою сутністю, даючи нам поняття про небо як про перший родовід світу і людини.

Що стосується поділу книги Буття, то найбільш глибоким і правильним має визнати поділ її на дві далеко нерівні частини: одна, що обіймає одинадцять перших її розділів, містить як би універсальне введення у всесвітню історію, оскільки стосується вихідних пунктів і початкових моментів первісної історії всього людства; інша, що тягнеться на всі інші тридцять дев'ять розділів, дає історію вже одного богообраного народу єврейського, і то поки що тільки в особі його родоначальників - патріархів Авраама, Іцхака, Йакова та Йосефа.

Єдність і справжність книги Буття доводяться насамперед із аналізу її змісту. Вникаючи глибше у зміст цієї книги, ми, за всієї її стислості, не можемо не помітити дивовижної стрункості та послідовності її оповідань, де одне впливає з іншого, де немає жодних дійсних незгод і протиріч, а все стоїть у повній гармонійній єдності та доцільному плані. Основною схемою цього плану служить вищезгадане нами поділ на десять «генеалогій» (toldoth), що становлять головні частини книги і об'єднують у собі більшу чи меншу кількість другорядних, зважаючи на важливість тієї чи іншої генеалогії.

Справжність книги Буття має як внутрішні, і зовнішні підстави. До перших, крім усього вищесказаного про зміст і план цієї священної книги, має віднести її мову, що носить сліди глибокої давнини, і біблійні архаїзми, що особливо зустрічаються в ній. До других ми відносимо згоду даних Біблії з природничо і давньо-історичними звітками, що черпаються з різних зовнішніх наукових джерел. На чолі всіх їх ми ставимо найдавніші оповіді асиро-вавилонських семітів, відомі під ім'ям «халдейського генези», що дають багатий і повчальний матеріал для порівняння з розповідями біблійного генези.

Нарешті, важливість книги Буття зрозуміла сама собою: будучи найдавнішим літописом Світу і людства і даючи найбільш авторитетне вирішення світових питань про походження всього існуючого, книга Буття сповнена глибокого інтересу і має найбільше значення в питаннях релігії, моралі, культу, історії та взагалі в інтересах людського життя. (Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

Розглянемо хто написав цю книгу Буття, або як в оригіналі написано Берейшит.

Перша книга Біблії – Буття – не містить згадок про автора. Однак прийнято вважати, що Буття, як і всі П'ятикнижжя (книги Буття, Вихід, Левіт, Числа і Повторення Закону), написано Мойсеєм. Підставою для цього є, по-перше, єврейська духовна традиція, яка завжди визнавала (і визнає) авторство за Мойсеєм. Християнство також відповідно до того, що автором є Мойсей. Сумніви щодо автора книги Буття (як і часу написання цієї книги) було висунуто негативною критикою вже у новий час. При цьому критики не можуть зійтись у думках щодо автора, і твердження їх мають спекулятивний характер, оскільки позбавлені обґрунтування та будуються виключно на суб'єктивному та формальному підході до тексту. Більше того, за такого підходу абсолютно ігнорується головна відмінна риса книги Буття – її богонатхненність і богонатхненність автора. Автором книги Буття була людина, яка не тільки отримала найбільші одкровення Божий, але й виявилася здатною прийняти ці одкровення, зрозуміти їх і викласти таким чином, щоб вони були доступні і його сучасникам, і віддаленим нащадкам. Автор книги Буття зміг поєднати традицію особистого одкровення Бога людині, яка відображена в лінії Авраам – Ісаак – Яків, з ідеєю Всевишнього – Творця неба та землі, та всього, що наповнює їх.

Той, хто написав цю книгу, повинен був мати особисте спілкування з живим Богом і в той же час мати мислення, звернене не до суб'єктивних переживань, а до глобальних, загальнолюдських проблем буття, що далеко виходять за межі особистого і національного. І такою людиною міг бути лише Мойсей. З волі Божої, саме він, єдиний, виявився осередком єгипетського наукового знання та єврейської боговідвертої духовності. Найбагатший фактографічний (історичний, географічний, етнографічний і т.д.) матеріал, наявний у книзі Буття, її літературна форма та художні прийоми прямо і опосередковано свідчать не лише про найвищу освіченість її автора, а й вказують на єгипетське походження цієї освіти. За свідченням античних письменників – Страбона, Аристотеля, Платона, – Єгипет у давнину виконував функції всесвітнього архіваріуса та історіографа. Крім Мойсея, така можливість - ознайомитися з "мудрістю єгипетської" -

була лише у Йосипа. Але Біблія ніде не говорить про те, що Йосип, на відміну від Мойсея, цією можливістю скористався (Дії 7,22).(Нова Женевська навчальна Біблія, 1998 с.5)

Єгипет виховав у Мойсея мислителя. Єврейська духовна традиція прищепила йому знання про Єдиного Бога, і одного разу в пустелі, після втечі з Єгипту, знання про Бога перетворилося на Мойсея на знання Бога як Єдиного Сушого (Вих. 3,14).

Цей момент – голос Бога, який виголосив із палаючого куща: "Я є Суший" в синодальному перекладі, або як написано буквально "אני אלהים אשר אלהים" що означає "Я буду тим ким буду" (Вих. 3:14), - є центральним у П'ятикнижжя, об'єднуючи його книги в єдине ціле і вказуючи на Мойсея як на автора. У Вих. 3:6 Бог вперше називає Себе цим ім'ям, а Мойсей зрозумів, що Єгова є Богом одкровення. І це своє розуміння він послідовно висловив у книзі Буття: усі випадки вживання там імені Божого – יהוה так чи інакше вказують на взаємини Бога та людини.

Не менш важливим аргументом на користь того, що книгу Буття написав Мойсей, і зробив він це в перші роки виходу з Єгипту, є та обставина, що ця книга містить початкову історію Ізраїлевого народу та його завіту з Богом – успадкування землі обітованої. Книга Вихід свідчить, що євреї пішли з Єгипту жалюгідними біженцями із психологією рабів; пам'ять про Єдиного Бога зберігали лише одиниці, а основна маса народу готова була зректися і Мойсея, і від Бога, Який через Мойсея вів їх і говорив до них. Вони вже не пам'ятали Бога, Який привів їх до Єгипту, і готові були проміняти Його на золотого тільця, а землю обітовану на єгипетські казани з м'ясом. Читання книги Буття у скінії зборів відкривало євреям очі на те, хто вони, звідки і куди йдуть. А одкровення про Єдиного Бога – Творця і Владика неба та землі – вселяло віру в те, що Всевишній, що створив всю землю, – Всесильний і Він виконає Свій заповіт з їхнім батьком, Авраамом, і дасть їм обіцяну частину створеної Ним землі. Без книги Буття євреї ніколи не вийшли б із Синайської пустелі народом Ізраїлевим.(Нова Женевська навчальна Біблія, 1998, с.5)

Час та обставини написання. Часом написання книги Буття найімовірніше є період між 1471-1405 рр. до Р.Х. Шістдесят шість років, що лежать між цими датами, включають час мандрівки євреїв пустелею (40 років) і розбіжність між передбачуваними датами народження Мойсея: одні дослідники відносять його народження до 1551 до Р.Х., інші - до 1525. Очевидно, усвідомлення гострої необхідності в написанні цієї книги виникло (а можливо, тільки утвердилося) у Мойсея після того, як, зійшовши з гори Сінай, побачив язичницьку вакханалію в таборі веденого ним народу (Вих. 32).

Труднощі тлумачення книги Буття пояснюються, з одного боку, специфікою самої книги, що представляє синтез світової історії та Божого одкровення, з іншого – багатоплановістю викладу та своєрідністю мови оповідання, що включає ємні символічні образи поряд з однозначно-конкретними поняттями, причому сам автор не пояснює і не розгортає ці образи. Подібна риса не є характерною виключно для книги Буття, а виражає загальний принцип викладу священних текстів у давнину, який передбачав фіксацію істини у формі, яка не спотворює саму істину, але потребує усного тлумачення. Автор книги Буття послідовно витримав цей принцип і тим самим дозволив наступним поколінням співвідносити зміст книги з рівнем та своєрідністю мислення своєї епохи.

Що ж до складнощів, що нібито виникають у зв'язку з іменами Божими в розділ 1 (Елогім) та розділ 2 (היה), а також іншими місцями Писання, які "суперечать" один одному (напр., 1:28 і 2:22), то дані "проблеми" чудово прокоментував іудейський філософ і богослов Мошебен Маймон (Маймонід, 1135-1204 рр.) .), чиї праці вплинули на таких мислителів, як Тома Аквінський і Спіноза: "Кожного разу, як у наших книгах зустрічається історія, реальність якої здається неможливою, розповідь, яка суперечить здоровому глузду, можна бути впевненим, що ця історія містить іносказання, що приховує глибоко таємну істину, і що більша невідповідність літери, то глибша мудрість духу". Іншими словами, читаючи Святе Письмо, слід задаватися питанням "чому?" ("навіщо це зроблено?"), а не "як?" ("як це можливо?"). На останнє запитання існує

відповідь, спільна як для Старого, так і Нового Завітів, – немає нічого неможливого для Бога.

Висновок до Розділу 1

Отже, книга Буття, як і всі книги П'ятикнижжя та Старого Заповіту є багатогранними, має велику історичну та культурну історію яка сягає не одного століття, а також має специфічний неймовірно цікавий стиль. Ця книга була написана декілька тисяч років тому і несе велику історичну, смислову, теологічну, мовознавчу та лексичну цінність.

РОЗДІЛ 2 . ОСОБЛИВОСТІ СТИЛЮ КНИГИ БУТТЯ

2.1 Книга Буття 1:1. Розбір назви книги та імені Бога

Розглянемо перший же вірш, який відкриває книгу Берейшіт(Буття), Тору(П'ятикнижжя, ТаНаХ(Старий Заповіт) та всю Біблію.

(בראשית א:א) "בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:"

«Спочатку створив Бог небо та землю» (Бут 1:1)

«Бе-решіт» — «На початку». За переказами, ця літера має таке накреслення, тому що вона ніби відгороджує «те, що нагорі» - тобто перевищує межі людського сприйняття, «те, що внизу» - тобто не досягає меж сприйняття, і те, що було «до» світобудови. Нам, таким чином, відкрито лише «написане далі» — у Книзі та у Всесвіті. Тому літера відкрита лише в один бік. Крім того, «бейт», «байт» означає «дім», якому і уподібнено світобудову, як житло Бога, чие ім'я אלהים «Елоhim» починається з невимовної літери «алеф», що передує в алфавіті літері «бейт». Невимовність свідчить про невидимість, чисту духовність. А три штрихи букви «бейт» ніби зображують небо, землю і людину, що перебуває між ними, — істота одночасно духовна і фізична.

Що стосується дієслова ברא «бара» — «створив», то і він може бути інтерпретований як той, що вказує на еманацию. Одне з його значень — «відрізати», «вирізати», тобто всесвіт («небо і земля») ніби відрізаний від істоти Божої, з якою спочатку становив єдине ціле. Подібне до цього дієслова слово בר «бар» — «ясний», «світлий» вказує на походження всесвіту від Бога ніби світловими хвилями. Споріднене дієслово ברה «бара» — «обирати», «відокремлювати» говорить про вибір моделі нашого світу з інших, можливих, як найкращої. І ще одне слово, пов'язане за значенням із розглянутими,— בר «бар», означає арамейською «син». Світобудова ніби народилася від Бога, подібно до того, як син «відокремлюється» від материнської сутності. (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво . Щедровицький Д. 2013)

Єврейське слово Елогім (Бог) стоїть у множині, а дієслово-присудок при ньому в єдиному. Деякі екзегети вважають, що ця особливість тексту містить вказівку на Божественну Трійцю. Єврейська духовна традиція дає таке тлумачення: слово «Елогім», що використовується як ім'я Боже, має значення «Джерело виникнення та підтримки існування всіх сил». Раціональний смисловий переклад цього слова на українську Всесильний.).(Нова Женевська навчальна Біблія, 1998 с.9)

Отже, «На початку Бог створив небо і землю». «Небом» (точніше, «небесами», оскільки слово стоїть у подвійному числі) називається тут вищий духовний, невидимий світ, і навіть нескінченне позаземне простір видимого світу. Слово שמים «шамайим» походить від вказівного займенника «шам» — «там», тобто «тамтешні», «віддалені» світи.

Перейдемо до 2го вірша

"וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֵף עַל-פְּנֵי הַמַּיִם" (בראשית א:ב)

«Земля ж була безвидна і порожня, і темрява над безоднею, і Дух Божий ширяв над водою.» (Бут. 1:1–2)

Давньоєврейське словосполучення תהו ובוהו «tohu va-bohu», перекладене словами «безвидна і порожня», означає «невлаштованість», «хаотичний стан», «відсутність осмисленої будови». Саме земля була безвидною і порожньою: космічного простору,

«неба», Мойсей у цьому описі не стосується. Мабуть, земля на початку була «безвидною і порожньою» тому, що світло від світил не доходило до неї — вона була оповита дуже густими випарами, туманами, була ще гарячою; і лише в міру остигання стало досягати її світло.

«...І темрява над безоднею...» Словом «безодня», תהום «теһом», названі первісні води, якими була вкрита земля.

«...І Дух Божий гасав над водою». Дух Божий, дихання Боже - רוּחַ «руах». На відміну від описаної раніше речовини — «землі», «безодні», це — сила творить, гармонізує, спрямовує, це воля Бога, що утворює речовий світ на свій розсуд. (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

2.2 Розбір книги Буття 1:26

Розглянемо 26й вірш все того ж 1го розділу книги Буття.

" וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמּוּתֵנוּ וַיְרִדוּ בְדִגְלַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַרְמֹשׁ הָרֶמֶשׂ
 "עַל־הָאָרֶץ": (בראשית א:כו)

«І сказав Бог: Створимо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і нехай панують вони над рибами морськими, і над птахами небесними, і над худобою, і над всією землею, і над усіма гадами, що плазують по землі.» (Бут. 1:26)

Людина створена за образом і подобою Бога: צֶלֶם «целем» — єврейською «образ», «зображення», а דְמוּת «демут» — «подоба», «подібність». Останнє слово походить від дієслова דָּמָה «дама» — бути рівним, уподібнюватися, сходити. Саме слово אָדָם «адам», «людина», подібно до форми цього дієслова אָדָמָה «Ладаме» — «[я] уподібню», що вказує на задум поступового розвитку та виховання людини для уподібнення його Богу. Для цього потрібно «вирівняти» (те саме дієслово דָּמָה «дама») нерівності його внутрішнього життя. Буквальний сенс слова «адам» пов'язані з червонуватим (אָדָם «едом») кольором

«глинистого ґрунту» (אֱדָמָה «адама»), з якого він створений, т. е. з червоним кольором його крові, плоті, внутрішніх органів.

Але чому ж сказано «за образом Нашому» — у множині? Питання про те, з ким може радитися Бог, стояло ще перед старозавітним пророком: «Хто зрозумів дух Господа, і був радником у Нього і навчав Його? З ким радиться Він? (Іс 40:13-14; Рим 11:34) Деякі екзегети кажуть, що це стосується ангелів, які теж створені за образом Божим і яких Він сповіщає про Свій намір створити людину. Інші стверджують, що тут вжито граматичну форму «множини стосовно величі» — «Ми» замість «Я», як, наприклад, Бог постійно іменується в Корані. Нарешті, є думка, згідно з якою ці слова звернені Богом до самої людини. "Створимо" - разом, Я і ти: тільки якщо ти сам докладеш зусиль до цього створення себе на образ Божий, воно відбудеться ... (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

Проте якщо ми відкриємо Євангеліє від Йоханана (Івана), де говориться про Слово, яке споконвіку було з Богом і в союзі з Ним створило все (Ів 1:2-3). Це сказав, вказує на Слово, Логос, - споконвічний Син Божий, називається ще «чудовим Радником» у пророка Ісаї (Іс 9:6). В іншому місці Писання Він, під виглядом Премудрості, прямо зображується найближчим учасником Бога-Творця у всіх місцях Його творіння, у тому числі й у створенні «синів людських» (Припов. 8:27-31). Ще більше пояснюють цю думку ті тлумачі, які цю пораду відносять до таїнства втіленого Слова, що благоволило сприйняти тілесну природу людини в єдності зі Своєю божественною природою (Флп 2:6-7). На думку більшості святих Отців (Єфрем Сирін, Іринеї, Василь Великий, Григорій Ніський, Кирило Олександрійський, Феодорит, Августин та ін.), розглянута тут божественна рада відбувалася за участю і Святого Духа, тобто між усіма особами Пресвятої Трійці.

Що стосується змісту цієї самої поради, то ім'ям її, за поясненням митрополита Філарета - відтак і дією ради, зображується у Святому Письмі Боже передбачення і приречення (Дії 2:23), тобто в даному випадку - здійснення думки про створення людини, від віку існувала в божественному плані Світобудови (Дії 15:18)

Таким чином, тут ми знаходимо один з найдавніших слідів існування в допотопному світі таємниці троїчності, але потім вона, на думку кращих тлумачів, була похмура у свідомості перших людей внаслідок гріхопадіння, а потім, після вавилонського стовпотворіння, і зовсім надовго зникла зі свідомості старозавітного людства, від якого вона була навмисно прихована за педагогічними цілями, саме, щоб не подавати євреям, завжди схильних до багатобожжя, зайвої спокуси в цьому відношенні. (Тлумачна Біблія Лопухіна. 1904-1913)

2.3 Особливості заклику Бога до Авраама

Тепер розглянемо звертання Бога до Авраама, або як його називають іудеї "אברהם" що перекладається як Авраам батько наш, так як Авраам являється першим євреєм та батьком віри.

"וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-אַבְרָם לֵךְ-לְךָ מֵאֶרֶץ וּמִמְּוֹלָדֹתַיָּהּ וּמִבְּיַת אָבִיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ:" (בראשית יב:א)

«І сказав Господь Аврамові: Іди з землі твоєї, з родини твоєї та з дому батька твого до землі, яку Я вкажу тобі...» (Бут. 12:1)

לְךָ-לְךָ перекладається буквально як «йди собі, йди для себе, йди до себе». Якщо розглянути це в значенні «йди до себе», то це означає що дім Авраама, він сам духовно знаходиться в іншому місці куди веде його Бог. В кінці «мандрів» Авраама він приходить в землю обіцяну йому Богом, ця земля згодом буде названа "ארץ ישראל" земля Ізраїля. Тобто Бог вже на той момент коли говорив Аврааму «йди до себе» бачив його в землі Ізраїлю, в землі народа свого, першим з цього народу був саме Авраам. Бог поза часом і це можна підкріпити місцем з Псалмів

תהל' 139:15-16: "לֹא- נִכְתָּד עֲצָמַי מִמָּוֶן אֲשֶׁר- עֲשִׂיתִי בְּסֶתֶר רַקְמָתִי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ: גְּלָמִי | רָאָו עֵינָי וְעַל- סִפְרָי כָּל־ יִפְתְּבוּ יָמַי יָצְרוּ [וְלֹא כ] (וְלֹא ק) אֶתְּד בָּהֶם:" (תהלים קלט:טו-טז)

"Не були приховані від Тебе мої кістки, коли я був таємно творений, коли я був майстерно творений у надрах землі. Ти бачив мене, перш ніж я народився, і в книзі Твоїй були записані всі дні, відведені мені. коли жодного з них ще не було." (Пс139:15-16)

Тобто Бог сказав Аврааму йди до себе, до себе додому, а так як написано в Торі, а саме в Повторенні Закону (- דברים - Дварім)

דבר' 27-26:33: "אין כאלו ישראל רב שמים בעזרד ובגאותו שחקים: מענה אלהי קדם ומתחת זרעו עולם ונגרש מפניד אויב ויאמר השמד" (דברים לג:כו-כז)

"Нема Богу подібного, Йешурун(почесне ім'я Ізраїлю), який тобі на допомогу їде по небу і в величі Своїй на небесах. Притулок - Бог давній, і під небесами - сила вічна; і проганяє Він ворога від тебе, і каже: "Винищуйте!" (Втор 33:26-27)

А також в багатьох інших місцях в ТаНаХу, зокрема часто в Псалмах пишеться про те що Бог – Притулок(מענה - меона) твій, дім твій, міцна фортеця(מצודה – мецуда), прихисток та захист(מקסה – махсе) і т.д. , можемо зробити що Бог сказав Аврааму іди до себе, а так як Авраамів притулок та дім це יהוה (ім'я Бога), то Бог вів його до Себе, і тут ми можемо зробити посилання на книгу Шмот "שמות"(Вихід) де написано

"אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על-פני נשרים ואבא אתכם אלי" (שמות יט:ד)

"Ви бачили, що Я зробив єгиптянам, а вас Я носив на крилах орлиних і приніс вас до Себе." (Вих. 19:4)

Так як Бог весь шлях вів Авраама, та називає його Своїм другом, Він ніс його на орлиних крилах і приніс до Себе та в знак цього заключив з ним вічний завіт.

Якщо розглядати так, що Господь сказав Авраамові: «...йди з землі твоєї...», «לך-לך מארצך» — «йди собі зі своєї землі». Символічно це означає «позбудься плотського початку», від того, що пов'язано з «землею», із засиллям речовинного, тваринного ества. Потім Він сказав також: «...від твоєї родини...» — «ומלדתך» (у-ми-моладтеха). Слово מולדת «моледет» (від давньоєврейського дієслова לל «йалад» — «народжувати») означає «спорідненість», «походження» — це те, що властиве людині від народження. Іншими словами, обранець Божий повинен був позбутися влади спочатку плотського, а потім і душевного початку, тобто тих властивостей своєї особистості, які перешкоджали духовному сходженню. І, нарешті: «...і з дому батька твого...» — «ומבית אביך» (у-мі-бейт авіха), тобто вдалися також і від духовних традицій,

успадкованих тобою від батька твого, Тераха(Фарри), що був ідолопоклонником. (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

2.4 Формування завіту між Богом та Авраамом. Значення імен Патріархів(Авраам, Ісак та Яків)

Розглянемо формування завіту між Богом та Авраамом, та значення імені Авраама
 "אֲנִי הַנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ וְהָיִיתָ לְאָב הַמּוֹן גּוֹיִם: וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת־שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם כִּי אֲב־הַמּוֹן גּוֹיִם
 נִתְמַיֵּד" (בראשית יז-ד-ה)

"Я - ось, союз Мій з тобою: ти будеш батьком багатьох народів. І не будеш ти більше називатися Авраомом, але буде тобі ім'я Авраам, бо Я зроблю тебе батьком багатьох народів." (Бут 17:4-5)

Перш за все Бог сказав: «Я — ось заповіт Мій з тобою...» Отже, весь завіт тримається на постійному усвідомленні Авраамом вищого, Божественного «Я», що керує всесвітом, на тому, що Авраам бачить у цьому вищому «Я» у Вищому Розумі. мета та прагнення всього свого життя. І далі:

...Ти будеш батьком багатьох народів,

І не будеш ти більше називатися Авраомом, але буде тобі ім'я: Авраам, бо Я зроблю тебе батьком багатьох народів... (Бут. 17, 4–5)

Досі ми всюди, за винятком біблійних цитат, називали патріарха Авраамом, тобто його «остаточним» ім'ям. Однак насправді це ім'я він отримує лише в момент укладання завіту з Богом. Початкове його ім'я — אַבְרָם «Аврам», що означає «батько висоти» або «високий батько»: אַב «ав» — «батько», רַם «рам» — «високий». Це ім'я зустрічається у найдавніших пам'ятниках Аккада як «Абураму». Авраам походив із сім'ї священнослужителів Шумеру, астрологів, що «споглядали височінь», тобто спостерігали зоряне небо; звідси його ім'я - "батько виси". Але Бог змінює його ім'я, вводячи в нього ще одну літеру — «ей», і ім'я патріарха стає אַבְרָהָם «Аврахам» — «батько множини». Літера ה має числове значення «п'ять», що вказує на Тору - П'ятикнижжя,

Закон Божий, який буде дарований його нащадкам. Разом з тим, ця літера — корінна літера невимовного імені Божого (Тетраграматона), і введення її в ім'я Авраама вказує на особливий зв'язок, який відтепер встановлюється між Богом і патріархом. (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

Тепер розглянемо значення імені сина Авраама Іцхака(Ісака)

"וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת-שְׁמוֹ בְּנוֹ הַבְּנוּלָד-לוֹ אֶשְׁרָר-יְלֵדָה-לוֹ שָׂרָה יִצְחָק: (בראשית כא:ג)

«І назвав Авраам ім'я синові своєму, що народився в нього, якого народила йому Сарра: Іцхак» (Бут. 21:3).

Ім'я "Іцхак" має кілька важливих значень. Нагадаємо, що буквально воно означає "[він] засміється", "[він] зрадіє". Так нарік немовля, ще до його зачаття, сам Господь:

...Сарра, дружина твоя, народить тобі сина, і ти назвеш йому ім'я: Іцхак... (Бут. 17:19)

"Зовнішнє" походження цього імені пов'язане з тим, що Авраам розсміявся, коли почув обітницю Божу про майбутнього сина (Бут. 17:17); розсміялася і сама Сара, коли Авраама відвідали три ангели й сказали, що він матиме від Сарри спадкоємця (Бут. 18:12). І Авраам, і Сарра, як ми пам'ятаємо, сміялися від радості, почувши благовістя, здавалося б, нездійсненне.

Невипадкові й числові значення літер, що утворюють ім'я יצחק 'Іцхак'. Перша буква, 'йуд', має числове значення "10" і вказує на те, що нащадки Ісаака удостояться отримати від Бога знамениті Десять Заповідей. А оскільки ім'я починається саме з цієї літери, Десять Заповідей ляжуть в основу всього життя Ісакова потомства. (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

Друга літера, ז 'цаді', має значення "90" - рівно стільки років було Саррі, коли вона народила Іцхака. Далі йдуть літери ה 'хет' і ק 'каф'; літера ק має значення "100" - стільки років було Аврааму, коли народився Іцхак; і, нарешті, літера ח має значення "8" і вказує на те, що Іцхак - перший, кому належало увійти в заповіт Авраамів за Законом, тобто бути обрізаним на восьмий день. Далі ми читаємо якраз про це:

«І обрізав Авраам Іцхака, сина свого, на восьмий день, як заповідав йому Бог.»
(Бут. 21:4)

Здійснене Авраамом обрізання було виконанням припису, почутого ним за рік до народження Іцхака:

«Восьми днів від народження нехай буде обрізане у вас у пологи ваші всяке немовля чоловічої статі, народжене в домі і куплене за срібло...

...І буде заповіт Мій на тілі вашому заповітом вічним.» (Бут. 17:12-13)

Ми сказали про числові значення букв, що утворюють ім'я צַחַק 'Іцхак'. Однак це ім'я може розглядатися і як таке, що складається з двох слів: $\text{צָחַ$ 'йаца' - "вийшов", або "вийшов", і קָח 'хок' - "закон", або "статут". Отже, ім'я "Іцхак" може бути зрозуміле як "йаца хок" - "вийшов закон". Отже, Іцхак ніби втілює в собі той духовний закон, за яким мають розвиватися всі "народжені згори", "народжені за обітницею Божою", тобто всі духовні люди (Гал. 4, 28-29) (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

Тепер розглянемо ім'я сина Іцхака – Якова, який названий «Ізраїль» або я в оригіналі יִשְׂרָאֵל Ісраель, чому його саме так названо.

"וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יִצְמַח עוֹד שְׂמֹךְ כִּי אִם־ יִשְׂרָאֵל כִּי־ שָׂרִיתָ עִם־ אֱלֹהִים וְעַם־ אַנְשִׁים וְתוֹכַל:" (בראשית לב:כב)

"І сказав: Не Йаков відтепер ім'я тобі буде, а Ісраєль, бо ти боровся з ангелом і з людьми, і переміг." (Бут 32:29)

І ось Яків отримує нове ім'я – Ізраїль, одне з найважливіших імен у всій Біблії. Ми розглянемо прообразний сенс цього імені на кількох рівнях.

Ім'я יִשְׂרָאֵל 'Йісраель', Ізраїль, утворене з двох слів: סָרָא 'сарá' – «боротися», «битися» (форма יִסְרָא 'йісрá' означає «[він] битиметься») і אֵל 'Ель' – «Бог». Ізраїль – «воїн Божий», той, хто за допомогою Бога перемагає і ангелів-покровителів злих сил, і підвладних їм людей.

Інше значення дієслова סָרָא 'сарá' – «панувати», тому Ізраїль – також і «князь Божий». Так, уже Аврааму говорили сини Хетові: «...ти князь Божий посеред нас...» (Бут. 23 : 6). Ізраїль – це той, хто покликаний сповіщати в народах ім'я Боже, тобто

правити від імені Божого, але не фізично, а духовно, утверджуючи владу Всевишнього. Водночас слово שׁי 'еш' означає «сутність», «буття», а שׁר 'шар' означає «той, хто співає». Ізраїль – це «сутність, що оспівує Бога». Але третя і четверта літери імені ישראל 'Йісраель', ר 'рейш' і א 'алеф', вказують ще й на дієслово ראא 'раа' – «бачити».

Поєднуючи всі значення, перераховані нами, отримуємо: «сутність, що бореться, панує, співає, бачить Бога» – ось що таке в духовному сенсі Ізраїль.

Є, однак, і ще одне значення цього імені: שׁי 'йашар' означає «прямий», «праведник». Ізраїль – це «праведник Божий». Але можна перекласти і по-іншому: «праведний Бог». Бог виявляє Свою праведність в історії Якова-Ізраїля та його потомства, тому що в історії євреїв великі обітниці Божі здійснюються найзриміше, в ній виконуються Його найбільші пророцтва. Власне, вся історія ізраїльського народу – це здійснення пророцтв Божих, виправдання Його великого імені. (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

2.5 Важливість та актуальність значення імені «Ізраїль»

Є ще один найглибший прообразний сенс у імені «Ізраїль». Ізраїль символізує внутрішню людину. Усе, про що ми говорили досі, стосувалося зовнішньої історії – історії стародавніх євреїв. Але є в імені «Ізраїль» і сенс, що стосується особисто нас, нашого внутрішнього життя. Розглянемо ж ім'я «Ізраїль» із цього погляду.

«Праведний Бог», אשׁר יי ׁשׁר 'йашар Ель', - ось те значення імені «Ізраїль», яке здійснюється в житті кожного істинно віруючого. Бо прямі шляхи Божі стають шляхами праведника, а в долі його здійснюються Господні приречення. І якщо ми знову розглянемо ім'я ישראל 'Ісраель', розділивши його на кілька частин: «еш сар/шар рое Ель», тобто «сутність панівна, співоча, така, що бачить Бога», то ми побачимо ті сходинки духовного зростання, які послідовно має пройти наша внутрішня людина, щоб досягти стану, про який Йешуа Мессія (Ісус Христос) сказав:

«Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать.» (Матв. 5:8)

Справді, «бачення», «споглядання» Бога – це четверта, остання з духовних щаблів, об'єднаних в імені «Ізраїль». Перший же щабель – усвідомлення себе безсмертною духовною сутністю – «еш». Другий – стан «сар»: підпорядкування цією духовною сутністю всіх нижчих сил людської істоти. Третя – стан «шар»: досягнення постійної хвали, «оспівування» Бога. І тільки четвертий – стан «рое Ель»: безпосереднє «Богобачення». Але хіба може людина бачити Бога? Адже ми читаємо в Писанні такі слова про Всевишнього:

«...Єдиний, що має безсмертя, Який мешкає в неприступному світі, Якого ніхто людей не бачив і бачити не може...» (I Тим. 6:16)

Отже, ясно сказано, що ніхто з людей Бога бачити не може. Однак згадаємо знову слова з Нагірної проповіді: «Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать» (Матв.5:8). У Книзі Вихід про Мойсея і старійшин повідомляється, що, зійшовши на гору Синай, вони «бачили Бога Ізраїлевого, і під ногами Його щось подібне до роботи з чистого сапфіра і, як саме небо, ясне» (Вих. 24:10). А в Книзі пророка Ісаї описано таке видіння:

... וַאֲרָאָה אֶת־אֱלֹהֵי יִשְׁבַּע עַל־כַּסָּא רַם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל: " (ישעיהו ו:1)

«...Бачив я Господа, що сидить на престолі високому і піднесеному, і краї риз Його наповнювали весь Храм.» (Іс. 6:1)

Ми читаємо в Біблії, що Бога бачили патріархи, Мойсей, старійшини, пророки, апостоли, чисті серцем... І водночас каже євангеліст Іоанн:

Бога не бачив ніхто ніколи; єдинородний Син, що є в надрах Отця, він явив. (Іоан. 1:18)

І сказав Бог Мойсеєві:

וַיֹּאמֶר לֹא תִוָּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנַי כִּי לֹא־יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחַי: " (שמות לג:כ)

«...Обличчя Мого ти не зможеш побачити, бо людина не може побачити Мене і залишитися в живих.» (Вих. 33:20)

І багато праведників Старого Заповіту, коли їм являвся Господь, говорили:

"וְאָמַר אִי-י לִי כִי-נִדְמִיתִי כִי אִישׁ טָמֵא שְׂפָתַיִם אֲנִכִי וּבִתְוֹךְ עַם-טָמֵא שְׂפָתַיִם אֲנִכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת-הַמֶּלֶךְ יִהְיֶה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי: " (ישׁיהו ו:ה)

«...Горе мені! Загинув я! Бо я людина з нечистими вустами і живу серед народу також з нечистими вустами, - і очі мої бачили Царя, Господа воїнств...» (Іс. 6:5) .
(Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

Як же нам у цьому розібратися? Річ у тім, що коли говориться, що не може людина бачити Бога, інакше вона помре, мається на увазі людина в занепалому стані, людина зовнішня, людина тілесна або душевна - та, яка все духовне вважає божевіллям (І Кор. 2:14). І така людина "не може бачити Бога", бо, якщо це трапиться, то вишне Світло, чиста Духовність її засліпить, уб'є, спалить. Одне й те саме одкровення Лику Божого, одне й те саме споглядання Бога має абсолютно протилежний вплив на нечестивих і праведних, на плотських і духовних людей:

מלא' 4:1: "כִּי-הַיָּהּ הַיּוֹם בָּא בַעַר פִּתְגוֹר וְהָיוּ כָל-זָרִים וְכָל-עֹשֵׂה רָשָׁעָה לָשׁ וְלֹהֵט אֹהֶם הַיּוֹם הַבֹּא אָמַר יִהְיֶה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא-יַעֲזֹב לָהֶם שָׂרָשׁ וְעַנְף: " (מלאכי ד:א)

«Бо ось прийде день, що палає, як піч; тоді всі пихаті й нечестиві, що чинять нечестиво, будуть, як солома, і спалить їх прийдешний день, каже Господь воїнств, так що не залишить у них ні кореня, ні гілок. А для вас, благоговійні перед ім'ям Моїм, зійде Сонце правди і зцілення в променях його...» (Мал. 4:1-2)

"Сходить Сонце правди": Бог являється людині. І всі гордовиті й ті, хто чинить нечестиво, як солома, спалюються цим Сонцем; а духовні люди, які шукають Бога, благоговійно шанують ім'я Його, бачать Сонце правди й отримують "зцілення в променях його". Ось чому ті, кому Господь заборонив підніматися на гору під час великого Синайського Богоявлення, символічно уподібнені тваринам - адже в них сили тварини, які складають людину тілесну, панують над силами духу:

"וְהִגְבַּלְתָּ אֶת-הָעַם סְבִיב לְאֹמֶר הַשְּׂמֵרוּ לָכֶם עֲלוֹת בְּהָר וּנְגַע בְּקִצְהוּ כָל-הַנֹּגַע בְּהָר מוֹת יוּמָת: לֹא-תִגַּע בּוֹ זָד כִּי-סָקוּל יִסְקַל אוֹ-יָרֵה יִרְה אִם-בְּהֶמָּה אִם-אִישׁ לֹא יִתְנֶה בְּמִשְׁחָה הַיָּבֵל הַמָּה יַעֲלוּ בְּהָר: " (שמות יט:יב-יג)

«...І проведи для народу межу з усіх боків, і скажи: стережіться підніматися на гору і торкатися подошви її; всякий, хто доторкнеться до гори, відданий буде смерті;

Рука нехай не доторкнеться до нього, а нехай поб'ють його камінням або застрелять стрілою; худоба чи то, чи людина, нехай не залишиться в живих...» (Вих.19:12-13)

"...Чи то худоба, чи людина..." На перше місце поставлено худобу, на друге - людину: йдеться тут про людей, у яких тваринне начало панує, а людське - підпорядковується йому. Таким людям не слід наближатися до "святої гори", і таких людей мав на увазі Йешуа Месія Ісус Христос, коли вчив:

«Не давайте святині псам і не кидайте перлів ваших перед свинями, щоб вони не потоптали їх ногами своїми і, обернувшись, не розтерзали вас.» (Матв. 7:6)

Ясно, що Ісус Христос мав на увазі не собак або свиней, а тих людей, які уподібнилися псам і свиням. Тому й сказав Бог через Мойсея: "...худоба то, чи людина, нехай не залишиться в живих..." Отже, попередження стосується тільки людей, які живуть тваринним життям. Коли ж людина починає духовне сходження, вона отримує дозвіл піднятися на "святу гору"; тому й сказано, що Мойсей і старійшини зійшли на Синай і бачили Господа, Бога Ізраїлевого. Вони-то і представляли істинний, духовний, Ізраїль, тобто "сутність, що бачить Бога".(Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

Про потреби тваринної природи людини Ісус Христос сказав: "...Отець ваш Небесний знає, що ви маєте потребу в усьому цьому. Шукайте ж передусім Царства Божого та правди Його, і це все додасться вам" (Матв. 6 : 32-33). Якщо кожна людина почне шукати Царства Божого в собі й навколо себе, якщо Царства Божого шукатиме весь народ, то "додасться" шукачам і все тілесне. Якщо ж людина або народ забудуть Господа Бога і стануть шукати лише хліб і одяг, то відніметься в них і хліб, і одяг. І Бог дав людям таку обітницю про Свої святі слова: «Коли... приймеш їх до серця свого...Тоді Господь, Бог твій, поверне полонених твоїх і змилується над тобою...» (Втор. 30:1-3)

А всяка людина перебуває в "полоні" порівняно з первісним, істинним своїм становищем, бо загубила той стан чистоти, святості, близькості до Бога, в якому вона перебувала раніше, у світі духовному, до появи своєї на землі. Усі ми перебуваємо у вигнанні, в полоні. І полон ізраїльського народу - це символ того стану, в якому перебувають на землі всі людські душі.

Але для того щоб повернутися до Бога з полону, потрібно шукати Його всім серцем. А в Старому Завіті серце вважається вмістилищем і мислення, і почуттів, і спонукань, і волі, і бажань, і пристрастей. Усім серцем шукати Бога - значить шукати Його всіма думками, всіма почуттями, всією волею, всіма бажаннями... Ось Давид каже:

"בְּכָל־לִבִּי דָרַשְׁתִּיךָ אֱלֹהִים תְּשַׁגְּגִי מִמִּצְוֹתֶיךָ: " (תהילים קיט:י)

«Усім серцем моїм шукаю Тебе; не дай мені ухилитися від заповідей Твоїх.» (Пс. 119:10)

Псалмоспівець Давид гранично щирий: раз він стверджує, що шукає всім серцем, ми йому віримо; і чимало було в історії праведників, які шукали Всевишнього всім серцем:

"וְאָהַבְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לִבְבְּךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: " (דברים ו:ה)

«...І люби Господа, Бога твого, усім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всіма силами твоїми.» (Втор. 6:5)

Саме тому й сказано: "Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать"; "бачити серцем" можна лише тоді, коли воно очищене від усього, що не є шуканням Бога. Людина шукає в житті дуже і дуже багато чого: вона шукає насичення, задоволення нагальних потреб, усіляких радощів, задоволень, насолод, пошани, слави... Але доти, доки вона не шукає Бога, вона немовби духовно мертва. І та сама сутність, яка в імені "Ізраїль" позначена словом "йеш" і яка може "бачити Бога",- це, власне, і є сама внутрішня людина. Поступово, у міру свого духовного зростання, людина спочатку перестає ототожнювати себе зі своїм тілом, а потім - і зі своєю душею, тобто зі сферою почуттів, волі, бажань тощо. На вищому щаблі вона перестає ототожнювати себе і зі своїм розумом, зі своїми знаннями, з тим досвідом, який привнесено в неї протягом земного життя. І ось вона, нарешті, "звертається до серця свого" - починає усвідомлювати себе як "еш", безсмертну сутність, вище "я", яке прагне до Бога як свого джерела. І ні найсильніша плотська

спрага, ні найсильніше душевне бажання людини в цьому світі не можуть зрівнятися по владності й могутності зі спрагою Бога:

"כְּאַיִל תַּעֲרָג עַל-אֶפְקַיִי-מַיִם כִּן נַפְשִׁי תַעֲרָג אֶלְיָךְ אֱלֹהִים:" (תהילים מב:א)

«Як лань бажає до потоків води, так бажає душа моя до Тебе, Боже!» (Пс. 42:2)(у тексті івритом цей вірш рахується як 1-й)

Лань бажає і жадає інакше, ніж людина: у людини, навіть коли вона страждає від спраги і дуже страждає, ще залишається воля, можливість стримати себе і приборкати. Ми знаємо випадки героїзму, коли люди, страждаючи від спраги в пустелі, все ж знаходили в собі сили пройти шлях до кінця, здійснити своє покликання. Але лань - це тварина, що цілком перебуває у владі внутрішніх поривів. Коли лань у пустелі спрагла, вона всі свої сили спрямовує на пошуки води, все її єство охоплене єдиним бажанням - напитися. І ось, виявляється, духовне прагнення може і повинно володіти саме такою силою: "זָמָה נַפְשִׁי | לְאֱלֹהִים לְאֵל לֵאלֹהִים" (תהילים מב:ב): "Жадає душа моя до Бога, живого..." (Пс.42:3). Саме в такому стані перебував праотець Яків, коли переміг ангела. (Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеево Щедровицький Д. 2013)

Усі біблійні оповіді про шляхи патріархів, про їхні мандри, зустрічі, битви і примирення описують наш власний внутрішній світ. Для того щоб досягнути цю істину в більшій повноті, потрібно вчитуватися в кожне слово. Ми часто читаємо не уважно: не звертаємо уваги на звороти біблійної мови, на сусідство і взаємозв'язок тих чи інших описів, але ж усе це має глибокий потаємний сенс. Власне кажучи, Біблія - одночасно шифр і нашої спільної долі, і життя кожного з нас. Навчаючись по-справжньому читати її, ми вчимося краще прочитувати й розуміти те, що написано в книзі нашого власного життя, краще розбиратися в тому, що відбувається з нами на кожному кроці. Бо все, що нас оточує, - тільки символи, вказівки, образи, відображення вищого світу. І починаючи краще розуміти ці символи, вказівки й образи, правильніше до них ставитися, ми вступаємо в спілкування з нашим Господом, із вищим духовним світом; і тоді здійснюється те, про що написано в Посланні до Євреїв:

«...Ви наблизилися до гори Сіону, і до граду Бога живого, до небесного Єрусалима і темряви ангелів...І до духів праведників, які досягли досконалості...» (Євр. 12:22-23)

Само собою зрозуміло, що ми на цьому шляху не перші - до нас пройшли багато хто, починаючи з патріархів. І ми, в міру сил наслідуючи їх, слідуємо крок за кроком їхніми земними дорогами, прийдемо поступово туди ж, куди прийшли вони. А де ж перебувають вони зараз? Про це ми можемо судити зі слів, сказаних Ісусом Христом: «Кажу ж вам, що багато хто прийде зі сходу й заходу, і возляжуть разом з Авраамом, Ісааком та Яковом у Царстві Небесному...» (Мтф. 8, 11)

Отже, якщо будемо йти слідами праведних патріархів, то і ми слідом за ними увійдемо в це Царство(Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво Щедровицький Д. 2013)

Висновок до Розділу 2

Ми проаналізували лише декілька віршів, виразів та слів. Священні тексти можна досліджувати все своє життя і навряд чи ми зможемо їх дослідити повністю та у всій повноті. Кожна літера, кожне слово має свій сенс та цей сенс має просто надзвичайну глибину для нас як людей які цікавляться та вивчають іврит, а також просто як для людей. Стиль книги Буття заключається у тому що за кожним словом можна знайти «скриню». «Скриню із золотом» для мовознавців, теологів, віруючих, для кожного. З точки зору стилістики, лексикології книга Буття та усі книги Біблії це щось нестандартне, дивовижне та те що не завжди можна виразити словами, так як у ці слова закладено дещо більше ніж просто літери, оголоси та знаки Массори. Не дивно, що цілі вирази із священних текстів використовуються в сучасному івриті, так як це є історія єврейського народу і у цих виразах можна знайти так багато відповідей та сенсу. Також варто зазначити, що неможливо відокремити у священних текстах стилістику та лексикологію від теології так як переплетіння цих сфер є від першої букви до останньої у Біблійних текстах.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження показало що книга Буття має глибокий смисловий контекст, стиль цієї книги та інших книг Біблії відрізняється від інших текстів, оповідань, книг, тощо. Вивчення цього стилю та священних текстів є важливим та завжди актуальним, так як вони є основою сучасного івриту та несуть багато користі як для людей які вивчають іврит так і для кожного хто цікавиться та хоче знати щось більше. Дане дослідження дало змогу нам детально розглянути деякі ключові вірші, слова, вирази та стиль книги Буття, так як:

- Ми розглянули що таке конфесійний стиль у мовознавстві
- Що таке Біблія, Старий Заповіт(ТаНаХ), П'ятикнижжя(Тора) та книга Буття
- Детально розглянули походження слів, букв та виразів у книзі Буття
- Поглибили свої знання про книгу Буття та про Біблію в цілому

Дослідження також показало, що неможливо розглядати Священні Писання суто в лексичному та стилістичному контексті, так як потрібно розглядати також теологічний контекст задля повного аналізу цих важливих текстів. Також нам вдалось побачити що у Новому Заповіті підтверджується текст Старого Заповіту, а не йде наперекір йому, як вважають деякі теологи. Нам вдалось розглянути ким та коли приблизно було написано П'ятикнижжя(Тору), зокрема книгу Буття. Також важливо зазначити, що книга Буття, так як і усі книги Писання з першого слова дають нам масу інформації для дослідження, можна розбирати кожне слово і ми знайдемо безцінну інформацію яка закладена у цих книгах, виразах, словах та літерах. Нам вдалось з'ясувати що все Писання Богодухновенне та саме Біблійні тексти є основою сучасної мови іврит а також стародавньої історії єврейського Богообраного народу, Ізраїлю. В ході дослідження нам вдалось з'ясувати, що стиль книги Буття це не тільки якісь особливі звороти та тощо, а це глибина яка закладена у слова цієї книги, те що несе ця книги, та суть яка є в цій книзі, насправді, робить цю книгу стилістично цікавою та особливо, так як неможливо

розглядати суто культуру та мову без розуміння про що написано у цих текстах, яка суть в них, без розуміння Бога Ізраїлю, значення Його імен та віри єврейського народу. Також вдалося розглянути що можна многогранно трактувати різні місця з Писання, так як у одному звертанні Бога до Авраама ми можемо знайти декілька варіантів трактовок, що саме хотів цим сказати Бог. Так як в книзі Буття та у всій Біблії немає випадкових слів, знаків та символів. Біблія це «скриня із золотом» для кожного хто цікавиться цією Книгою, народом, культурою, цим невідомим Богом, якому довірився Авраам і врешті отримав на багато більше ніж він міг собі уявити. Ці тексти можна розглядати протягом всього життя і кожен раз при перечитуванні їх відкривати для себе щось нове. Книга Буття, як і вся Біблія це стилістичний, лексичний, синтаксичний, літературний та лінгвістичний феномен.

АНОТАЦІЯ

סיכום

המחקר הוא על ספר בראשית, זה ספר הראשון בתורה, בתנ"ך. ניתוח הסגנון של ספר בראשית זה המחקר העבודה. גם נסקר מוצא של משפחתים, מילים ואותיות בספרי הקודש ביוחד בספר בראשית. בעבודה הזו גם נחשוב מה זה חמישית, הוא כתב חמישית, מי זה אברהם, יצחק ויעקב, גם איך בראשית יכול להועיל לנו בחיים, למה אנשים שללמוד עברית פשוט צריכים לחקור תנ"ך. גם קיבלנו תוצאות ממש חשובות לאחר סיום העבודה הזאת. הכרנו עם היסטוריה של עם ישראל ועם תרבות היהודים. גם למדנו הרבה דברים מעניינים על עם ישראל ועל אמונת יהודים ועל אלוהים.

אז מה אגיד לכם ומה אספר? העבודה הזאת היא יכולה לחזור לכולם מבין עברית יותר טוב. איזה קסם לקרוא ומבין תנ"ך, אלה ספרים צריכים ללמוד תמיד, מפני שאנו תמיד יכולים ללמוד משהו חדש וממש מעניין.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Aída Besançon Spencer (December 1986). APOLOGETIC FOR STYLISTICS IN BIBLICAL STUDIES,419

Мирончук О. Я. (2010). Виокремлення підстилів та жанрів у конфесійному стилі української мови

А.П. Лопухін. (1913). Тлумачна Біблія або коментар на всі книги Св.Писання Старого та Нового Завіту А.П. Лопухіна

Нова Женевська навчальна Біблія, 1998

Щедровицький Д. (2013). Введення у Старий Завіт. П'ятикнижжя Мойсеєво
Видавництво Теревинф

Біблія, Вестмінстерський Ленінградський кодекс. (1987). Вестмінстер

Танах в перекладі рабина Давида Йосифона (1975)

Єврейський Новий Завіт в перекладі та коментарями Давида Стерна (1989)

Джеймс Стронг. (1890). Словник Стронга.

Біблія в перекладі Івана Огієнка. (1962)

Біблія в перекладі Р. Турконяка (2020)

Тора з коментарями Раши. (1475)

Ч. І. Скоуфілд. (1904). Біблійне дослідження

Метью Генрі (1662-1714). Толкування Біблії